

En utskrift från Dagens Nyheters nätupplaga, DN.se, 2014-03-25 14:20:37

Artikeln ursprungsadress: <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/nils-funcke-sa-sinkar-censuren-mansklighetens-utveckling/>

Nils Funcke: Så sinkar censuren mänsklighetens utveckling

Publicerad i dag 08:54

"Peter Forsskål gjorde upp med korruption och svågerpolitik. Han argumenterar för ökad insyn i allmänna angelägenheter och poängterar betydelsen av en begränsad makt för regeringen och en obegränsad skrivfrihet."

När man genom historien begränsat yttrandefriheten har hundratals år av intellektuellt arbete gått förlorat. Sverige måste se upp så att EU inte urholkar de lagar som krävt generationers kamp, skriver Nils Funcke.

Meningsskiljaktigheter är förmånliga och kommer att fortsätta att vara det ända tills mänskligheten har nått en sådan grad av andlig utveckling som synes vara omätligt avlägsen." År 1859 skrev John Stuart Mill ovanstående i "Om friheten". När mänskligheten ska anses ha nått höjden av ekonomisk, vetenskaplig och kulturell utveckling finns det lika många åsikter om som det finns politiska värderingar och världsåskådningar. De spänner från det klasslösa samhället till den yttersta dagen och allt däremellan. Människans nyfikenhet och strävan efter kunskap kommer alltid att finnas. Utforskningen av kosmos och människokroppens minsta beståndsdelar kommer aldrig att upphöra. Nya rön och upptäckter om samband och orsaker ger nya möjligheter att bota och lindra, fördela och omfördela, förstå och dra slutsatser.

En förutsättning för utveckling är att åsikter och värderingar kan brytas mot varandra. Invanda kunskaper och etablerade sanningar måste utmanas av nya rön. När "sanningar" övergår till att bli trossatser och skyddas från att bli ifrågasatta berövas mänskligheten ny kunskap.

Det var under århundraden förbjudet att hävda att jorden inte utgjorde världens mitt. Kyrkans grepp om samhället och makt över själarna var kompakt. Önskade värderingar bekämpades med besvärjelser och glödande tänger.

Galileo Galilei utmanade kyrkan och "sanningen". I december 1613 vände han skapelseberättelsen mot kyrkans undertryckande av nya rön. "Jag tror inte det är nödvändigt att föreställa sig att samme Gud som försett oss med sinnen, omdöme och förnuft skulle vilja att vi avstod från dessa eller på annat sätt lämna oss den kunskap som dessa kan förmedla." Inspirerad av Kopernikus världsbild använde Galileo Galilei sitt förnuft och sina sinnen. Hans observationer övertygade honom om att den heliocentriska världsbilden var den korrekta och presenterade sina teorier i "Dialog om de två världssystemen", 1632. En av de tre personerna i boken var kyrkan som fick rollen som dumbom. Kyrkans auktoritet hotades och Galilei ställdes inför inkvisitionsdomstolen och tvingades avsvära sig den "felaktiga läran". Sjuklig sattes han i husarrest för resten av livet.

Först nära 400 år senare upphäver kyrkan domen mot Galilei.

Repressionen mot Galileo Galilei och andra som tänkt om och tänker nytt sinkar den vetenskapliga utvecklingen. Människan berövades några hundra år av utveckling. Yttrandefriheten borde ha skyddat Galileo Galilei precis som den i dag förväntas skydda den som hävdar att jorden nog trots allt är platt. Liksom den ska garantera yttrandefriheten för dem som hävdar att jorden är skapad av Gud eller för dem som tror på antikens teorier att allt är uppbyggt av vatten, luft, eld och jord.

Rätten att ifrågasätta och uttrycka sin uppfattning finns fastställd i en rad internationella deklarationer. FN-stadgan om de mänskliga rättigheterna, Europakonventionen och EU:s rättighetsstadga. De grundläggande rättigheterna regleras även i nationella lagar och bestämmelser. I Sverige återfinns den allmänna yttrandefriheten i Regeringsformens rättighetskatalog. Därtill ges ett extra starkt och detaljerat skydd för vissa former av masskommunikation i tryckfrihetsförordningen från 1766 och yttrandefrihetsgrundlagen från 1992.

Där andra länder fastställer rättigheten i en eller ett par meningar eller som ett tillägg i konstitutionen har våra två yttrandefrihetsgrundlagar omkring 17 000 ord. Grundlagsskyddet rider spärr mot lagstiftarens benägenhet att vika för tillfälliga opinioner och genomföra förhastade ändringar av lagarna. Den svenska yttrandefriheten är inte tillkommen genom någon slags politisk jungfrufödsel eller genom att någon i ett tillfälle av ynnest svept sin spira och av välvilja gett den till folket. Precis som Galilei har enskilda genom uppoffringar tvingat fram den, utvecklat den eller försvarat den när den varit hotad.

När vetenskapsmannen Peter Forsskål år 1759 gav ut "Tankar om borgerliga friheten" lystes skriften i bann trots att censorn släppt igenom den. Forsskåls läromästare Carl von Linné tvingades förnedra sig och samla in skriften som Forsskål låtit trycka i 500 exemplar. Den som befattade sig med den indragna skriften skulle dömas till 1 000 daler i böter.

Peter Forsskål gjorde upp med korruption och svågerpolitik. Han argumenterar för ökad insyn i allmänna angelägenheter och poängterar betydelsen av en begränsad makt för regeringen och en obegränsad skrivfrihet. "Skrivfriheten uppdriver vetenskaperna till sin höjd, röjer alla skadliga författningar och tyglar alla ämbetsmäns orättvisor." Så inleds den nionde av de 21 paragrafer Peter Forsskåls formulerade i sin upplysningspamflett. Hans frispråkighet och envishet bidrog till att censuren avskaffades 1766 och tryckfriheten grundlagsfästes. Efter hans död uppkallade Carl von Linné en vild och livskraftig nässelart efter sin lärjunge, Forskålea tenacissima.

Striden för rätten att kritisera överheten har en lång historia före och efter Peter Forsskål. När tryckkonsten kom till Sverige i slutet av 1400-talet omgärdades den med strikta restriktioner. Vem som helst fick inte starta ett tryckeri, tryckerier fick inte anläggas utanför städerna och censorn skulle fram till 1766 godkänna alla skrifter innan de fick mångfaldigas. Den som bröt mot bestämmelserna blev av med både tillstånd och tryckeri.

Resterna av denna kontroll levde kvar in i modern tid. Först i slutet av 1970-talet avskaffades kravet att det på varje länsstyrelse skulle finnas en förteckning över tryckerierna i länet. Än i dag skyttar detta behov av kontroll fram i kravet att skrifter som kommer ut med minst fyra nummer per år ska registreras. En registrering som infördes för att Karl XIV Johan skulle få sin indragningsmakt.

Indragningsmakten betraktades som en snilleblix av kungen och ämbetsmännen. Med den trodde man sig komma åt den frispråkiga pressen som enligt Esaias Tegnér levde som likmaskar på förruttnelsen.

Lars Johan Hierta och hans Aftonblad förlöjligade indragningsmakten. Genom att ständigt ge ut ett nytt Aftonblad med en ny bulvan som utgivare när tillstånden ständigt drogs in. Indragningsmakten visade sig verkningslös och avskaffades 1848. Så har det fortsatt i en aldrig avslutad dragkamp mellan nya idéer och etablerade värderingar. Under början av 1900-talet dömdes de som kritiserade kyrkan och hånade de heliga sakramenten till fängelse. Först under 1940-talet utmönstrades brottet att förneka ett liv efter detta. Men dragkampen har också stått mellan frispråkighet och en mer korttänkt och inskränkt statsnytta. När det andra världskriget tornade upp sig skärptes en rad bestämmelser i grundlagen samtidigt som administrativa åtgärders vidtogs och kontrollen samt styrningen av pressen intensifierades. Riksdagen fattade under kriget ett första beslut om att införa förhandsgranskning, censur.

Censurbestämmelsen aktiverades aldrig. I stället gav justitieminister KG Westman ett laglik nytt liv. Med stöd av de "döda bokstäverna" som funnits i grundlagen i över hundra år men aldrig använts kunde regeringen konfiskera tidningar utan rättegång om publiceringarna ledde till eller det kunde antas uppstå missförstånd med utländsk makt. Tidningarna, som Ture Nermans Trots Allt!, drabbades och belades också med förbud att transporteras med allmänna kommunikationer.

Efter kriget fick Sverige den än i dag huvudsakligen gällande tryckfrihetsförordningen. En vidsynt reglering som gjorde upp med kriget inskränkningar och förbjöd myndigheterna hindra skrifers spridning på grund av innehållet.

Men insikter faller lätt i glömska. När samhället utsätts för press är det lätt att ge avkall på principerna. Danmark stod emot när danska intressen hotades efter publiceringen av Muhammedkarikatyrerna. Men i Sverige medverkade utrikesminister Laila Freivalds till att en grundlagsskyddad webbplats stängdes.

Rätten att ge uttryck för åsikter och värderingar kan inte vara oinskränkt. Det finns andra grundläggande rättigheter som ibland kommer i konflikt med yttrandefrihetsintresset. Det gäller skyddet av allmänna intressen och enskildas angelägenheter.

En för alltid fastställd avvägning mellan dessa intressen finns inte. Vad som tillmäts störst tyngd förändras över tid och något som ansetts självklart att skydda kan några årtionde senare ses som en trivialitet som kan lämnas ut till en frimodig debatt. På 1930-talet var det förbjudet att propagera för preventivmedel. Prislister över preventivmedel konfiskerades och förstördes. Vilka tabun i dag kommer att anses både inskränkta och framstå som obegripliga för kommande generationer?

Yttrandefrihetsgrundlagarna bärs upp av ett antal grundprinciper. Det finns ett förbud för censur och hindrande åtgärder, en särskild rättegångsordning med en egen brottskatalog och en etableringsfrihet som ger alla rätt att starta nya massmedier. Vi har också regler om ensamansvar och meddelarfrihet. Tillsammans med offentlighetsprincipen utgör dessa grundbultar värden som måste värnas och vårdas.

Rätten att ta del av allmänna uppgifter och skyddet för att anonymt kunna lämna uppgifter för publicering bör framhållas särskilt. Meddelarfriheten är en internationellt sett långtgående rättighet som gör det möjligt att lämna även sekretessbelagda uppgifter för publicering. Myndigheterna får inte bedriva efterforskning och för den som tar emot uppgifterna gäller tystnadsplikt.

Det internationella samarbetet naggar våra nationella regler i kanten. Direktiv och förordningar från EU innebär att meddelarfriheten gröps ur. Till dessa ändringar ska läggas inskränkningar som har ett rent inhemskt ursprung.

Oavsett om vi tror på Gud, EU eller bara oss själva använd och låt andra fritt använda sina sinnen, omdöme och förnuft.

Nils Funcke,
journalist och ledamot i Journalistförbundets yttrandefrihetsgrupp
kulturdebatt@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.